

nin muhafazası görevinden başka padişahın destar ve seccadesini tutar, istenildiği zaman destarı götürür, namaz kılınacağına ise seccadeyi yayarak etrafta padişaha zarar verecek bir şey bulunup bulunmadığını kontrol ederdi. Akağalar zümresinden oldukları için terfi durumunda kapı ağalığı görevine getirilirlerdi. Gerekli hallerde kızlar ağıasına vekâlet eder, harem ağalarına ait masrafları görürlerdi. İç hazinede görevli hazinedarbaşından başka bir de dış maliye (birun) hazinesinde görevli hazinedarbaşı vardı. Bu hazinedarbaşı, dış hazine için lâzım olan hil'at, kürk, kırtasiye gibi malzemelerin satın alınması işine nezaret eder ve bunları muhafaza altında tutardı. XVI. yüzyılda Birun hazinedarbaşısının maiyetinde sekiz hazinedar varken XVII. yüzyıl başlarında dört hazinedar, dört vezân ve bir mehterân-ı hâssanın mevcut olduğu, ancak bunların dışında maaş almayan yan hizmetlilerin de bulunduğu anlaşılmaktadır (ayrıca bk. HAZİNE).

Osmanlılar'da hazinedar adıyla değişik işlerde çalışan başka görevliler de vardı. Siyahî harem ağalarından harem masraflarına bakana "hazinedar ağa"; padişahı giydirmek, yatırmak, yemeğinin hazırlanmasına nezaret etmek, oda kapısında nöbet beklemek gibi özel görevlerde bulunan câriyelere de "hazinedar usta" denilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 475; Müslim, "Zekât", 73; Utbî, *Târîh-i Yemînî* (trc. Cerbâzekânî, nşr. Ca'fer-i Şîâr), Tahran 1345 hş., s. 19, 22, 123; Gerdizî, *Zeynû'l-aḥbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 156, 160, 199; a.e. (nşr. Ganî-Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 147, 158, 220, 241, 245, 247, 251, 259, 281, 339, 361, 519, 611; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 102, 276-277; Râvendî, *Râhatû's-sudûr* (Ateş), I, 160, 215, 221-222; İbn Memmâtî, *Ḳavâninü'd-devâvîn* (nşr. Azîz Suryal Atiya), Kahire 1411/1991, s. 306; *Aḥbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 67, 69, 88; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1987, VIII, 20-21; a.e. (trc. Abdülkerim Özyayın), X, 333, 377, 418, 464; XI, 34, 46, 70, 86, 114; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 32-33, 100, 147, 171, 173, 243-245, 247; İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-âla'iyye*, s. 57-59, 70, 144, 180, 247, 250, 261, 330, 569, 584, 591, 597; Reşidüddin, *Câmi'u't-tevârîḥ* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1368 hş., II, 1091-1093; Eflâkî, *Menâkıbû'l-ârifîn*, s. 375, 707, 727, 789, 805, 937; Muhammed b. Hindüşah Nahcivânî, *Destûrû'l-kâtib* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Moskova 1964, I, 298, 368; Nizâmüddin-i Şâmî, *Zafernâme* (trc. Necatî Lugal), Ankara 1987, s. 243, 247, 249; Kalkaşendî, *Subḥu'l-a'sâ*, I, 135-136, 139; III, 481; IV, 20-21, 186, 191; V, 92, 457, 462, 463; Bâbü, *Vekâyi'* (Arat), I-II, bk. İndeks (Veli Hazin); Handmîr, *Ḥabîbû's-siyer*, Tahran 1333 hş., III,

185-187; Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'i-mû'l-eshâr* (nşr. Celâleddin Hüseyin-i Urmevî), Tahran 1959, s. 80; Hasan b. Abdülmü'min el-Hüyî, *Ḡunyetü'l-kâtib ve münyetü'l-tâlib* (nşr. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1963, s. 6; Seyfeddin b. Nizâm Ukaylî, *Âşârü'l-vüzerâ'* (nşr. Celâleddin Hüseyin-i Urmevî), Tahran 1337, s. 337-338; Necmeddin Ebû'r-Recâ Kummî, *Târîḥu'l-vüzerâ'* (nşr. M. Taki Dânişpejûh), Tahran 1363 hş., s. 95; Bayur, *Hindistan Târîhi*, I, 341; Spuler, *İran Moğolları*, s. 322, 325; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. 174; a.mlf., "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, sy. 45 (1948), s. 22, 26; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 131, 137; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 123; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâ'if 'ale'l-âşâri'l-'Arabiyye*, Kahire, ts. (Dârü'n-Nehdati'l-'Arabiyye), I, 211-213, 453-460; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1967, III, 30-32; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 262, 340-341, 347-348, 396-397; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri: Salgurlular*, Ankara 1975, s. 127; a.mlf., *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989, s. 201; a.mlf., "Muhtacoğulları", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 82; Barthold, *Türkistan*, s. 292; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 235, 255, 257, 262-265, 339; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 117; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 46; Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul 1984, s. 76-77; Abdülkerim Abduh Hatâmî, *el-Binyetü'l-idâriyye li'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Amman 1406/1985, s. 60 vd.; Sertoğlu, *Tarih Lügati*, s. 147-148; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Tarihi* (trc. Azer Yaran), Ankara 1988; K. Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989, s. 24, 26, 45; Hasan-ı Enverî, *İşlâhât-ı Divânî Devre-i Gaznevî ve Selcûkî*, Tahran 2535 şş., s. 33, 95-96; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 205, 298-299; II, 37, 171-172, 199-201, 207; Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Divânlar (132-232/750-847)*, Ankara 1997, s. 158, 165 vd.; Güler Nuhoğlu, *Beyhaki Tarihi'ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı ve Kültür* (doktora tezi, 1995, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 203-205; Pakalın, I, 785-786; C. E. Bosworth, "Khâzin", *EP* (İng.), IV, 1181-1182; D. P. Little, "Khâznadar", a.e., IV, 1186-1187; İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", *DİA*, I, 114.

ERDOĞAN MERÇİL

HÂZİNÎ

(bk. ABDURRAHMAN el-HÂZİNÎ).

HAZİRE

(هَظِيرَة)

Vakıf binalarının yanında zamanla teşekkül eden küçük mezarlık (bk. MEZARLIK).

HAZİRÎ

(bk. DELLÂLÜLKÜTÜB).

HAZR

(bk. HARAM).

HAZREC (Benî Hazrec)

(بنو الخزرج)

Medine'de

ensarın mensup olduğu

Kahtânî asıllı

meşhur iki Arap kabilesinden biri.

Kabilenin Kahtân'a kadar uzanan şeceresi şöyledir: Hazrec b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr Müzeykiyâ b. Âmir Mâüssemâ b. Hârise b. İmruülkays b. Sa'lebe b. Mâzin b. Ezd b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân. Evs ile Hazrec, Hârise b. Sa'lebe'nin iki oğlu olup anneleri Kayle'den dolayı Araplar arasında Benî Kayle (Kayleoğulları) adıyla da meşhurdurlar. Hazrec kabilesi Hazrec'in Cüşem, Avf, Hâris, Amr ve Kâ'b adlı beş oğlu ile giderek çoğalıp güç kazanmıştır. Belli başlı kolları şunlardır: Neccâr, Sâide, Amr b. Avf, Kavâkıl, Sevâd, Züreyk, Tezîd, Selime, Beyâda, Hublâ. Hazrec, Evs'ten daha kalabalık ve daha meşhur olduğu için başlangıçta Araplar bu kabilelerin ikisine birden Hazrec diyorlardı. Câhiliye döneminde Hazrec'in ilâhı meşhur Menât idi. Hazreciler, hac sırasında vakfe ve son tavafın ardından Müşellel'de bulunan bu tanrının tapınağına gelir ve saçlarını onun putunun önünde tıraş eder, ancak bu şekilde haclarının tamam olacağına inanırlardı. Ayrıca sa'yin yapıldığı Safâ ile Merve yerine Müşellel ile Kudedy'di kutsal mahal sayıyorlardı.

Hazrec'in ecdadı, vaktiyle Yemen'de yaşarken arim* selinden sonra muhtemelen V. yüzyılda Amr Müzeykiyâ b. Âmir'in önderliğinde Tihâme'ye, oradan da Arabistan'ın kuzeyine göç etti ve Evs ile birlikte Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Medine ismini alacak olan Yesrib ve civarına yerleşti. Bu sıralarda Yesrib'de Benî Kaynukâ', Benî Nadîr ve Benî Kurayza'dan oluşan yahudi kabileleri vardı ve bunlar şehrin hâkim unsurunu teşkil ediyor, siyasi ve ekonomik gücü ellerinde bulunduruyordu. Medine'de yahudilere tâbi olarak yaşamaya başlayan Hazrec ve Evs kabileleri onların siyasi ve ekonomik baskı-

larına, hatta zulüm ve haksızlıklarına mâruz kalıyorlardı. Fidyevn adlı bir yahudi asilzadesi, evlenecek Hazrecî ve Evsl kızlarının ilk geceyi kendi yanında geçirmelerini şart koşmuştu. Hazrec ve Evs bu karara bir süre korku içinde boyun eğdiler. Ancak Hazrec reislerinden Mâlik b. Aclân, kız kardeşinin düşün gecesinde gelinle birlikte kadın kılığına bürünerek Fidyevn'in konağına girdi ve onu öldürmeye muvaffak oldu. Arkasından da Gas-sânîler'den ve müttetik Arap kabilelerinden sağladığı destek sayesinde yahudilerden birçok kimseyi öldürdü, böylece Hazrec ve Evs yahudilere karşı bağımsızlıklarını kazandılar. Kaynaklarda 492'de meydana geldiği belirtilen bu hadisenin ardından hâkimiyet Hazrec ve Evs'in eline geçti. Ancak kısa bir süre sonra yahudilerin kıskırtmasıyla bu iki kardeş kabile birbirine düştü. Bu sırada sayıca daha az olan Evs Kurayza ve Nadîr, Hazrec de Kay-nukâ' yahudileriyle ittifak kurmuşlardı. Hazrec ile Evs arasındaki bu düşmanlığın 120 yıl devam ettiği ve Arap tarihinde iki kabile arasında bu kadar uzun süren ve birçok çarpışmaya yol açan başka bir husumetin bilinmediği söylenir. Hazrec ile Evs arasında cereyan eden belli başlı savaşlar şunlardır: Sümeyr, Kâ'b b. Amr, Serâre, Dîk, Fârî', Birinci Ficâr, İkinci Ficâr, Rubey' ve Buâs. Bunların en kanlı olan Buâs hicretten beş yıl önce vuku bulmuş ve Evsliler Nadîr ile Kurayza'nın yardımıyla kalabalık Hazrec kabilesini mağlûp etmişlerdi.

Nübüvvetin 11. yılına rastlayan hac mevsiminde Akabe'de Hz. Peygamber ile görüşerek müslüman olan altı Hazrecî yurtlarına döndükleri zaman kabilelerine İslâm'dan bahsettiler ve yıllardan beri birçok aile yuvasını söndüren Hazrec-Evs düşmanlığının bu yeni din sayesinde sona erebileceğini söylediler. Birinci Akabe Biatı'na on, ertesi yıl yapılan İkinci Akabe Biatı'na ise altmış iki Hazrecî katıldı. Hazrecîler, Evsliler'den sayı itibarıyla fazla oldukları gibi üstlendikleri görevler açısından da onlardan önde bulunuyorlardı. Hz. Peygamber hicret edinceye kadar Yesrib'deki müslümanların bir disiplin içinde hayatlarını sürdürebilmeleri için seçilen ve "havâriyyûn" denilen on iki nakibden dokuzu Hazrecî idi. Hicretten sonra Evs ile Hazrec arasındaki ezeli düşmanlık gerçekten sona erdi. Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuya temas eden âyetin meâli şöyledir: "Hepiniz toptan Allah'ın ipine

sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de O kalplerinizi -İslâm'a ısındırıp- birleştirmişti. Siz de O'nun bu nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken sizi oradan O kurtarmıştı..." (Âl-i İmrân 3/103). Böylece Evs'le birlikte ensar diye anılma şerefine lâyık görülen Hazrec, Resûl-i Ekrem'in bütün gazvelerinde önemli görevler ifa etti. Bedir Gazvesi'ne katılan 305 sahâbîden yetmiş dördü muhacir, altmış biri Evslî, 170'i ise Hazrecî ensar idi. Hz. Peygamber gerek bu gazvede gerekse diğerlerinde Hazrec için ayrı bir sancak açmıştı. Kaynaklarda, Hazrec ile Evs'in Câhiliye döneminde sahip oldukları kırmızı ve yeşil renkli sancakları İslâm döneminde de kullandıkları belirtilmektedir.

Hazrec kabilesi, hicretten Resûlullah'ın vefatına kadar İslâm'a büyük hizmetler yapmıştır. Resûl-i Ekrem'in yerine bir halef bırakmadan vefatı üzerine kabilenin ileri gelenleri, İslâm'a yaptıkları bu hizmetlerden dolayı aralarından Sa'd b. Ubâde'yi halifelğe aday gösterdiler. Ancak Sakîfetü Benî Sâide'de gelişen olaylardan sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edilince her ne kadar Sa'd b. Ubâde buna katılmadıysa da kabilenin ileri gelenleri Ebû Bekir'i halife tanıdıklarını açıkladılar. Daha sonraki dönemlerde Hazrecîlerin birçoğu önemli mevkilerde bulunmuştur. Yezîd b. Muâviye devrinde Harre Vak'ası'nda (63/683) onlardan da öldürülenler olmuştur. Bazı Hazrecîler Emevîler ve Abbâsîler döneminde hadis ilmiyle uğraşmış, kadılık ve sancaktarlık gibi görevlere getirilmişlerdir. Hazrec'in bazı aileleri İslâm fetihlerinin hemen ardından Mısır'a, Kuzey Afrika ülkelerine ve Endülü's'e yerleşmişler, bunlardan özellikle Abdullah b. Revâha'nın torunları uzun süre Endülü's'te itibar görmüş ve eşraftan sayılmışlardır. Hazrec kabilesine mensup ünlü sahâbîlerden bazıları şunlardır: Ebû Eyyûb el-Ensârî, Enes b. Mâlik, Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâha, Übey b. Kâ'b, Ebû Talha el-Ensârî, Berâ b. Âzib, Sâbit b. Kays b. Şemmâs, Ebû'd-Derdâ, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Katâde, Sa'd b. Ubâde, Ebû Dücâne, Hârise b. Sürâka, Hârice b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit, Sa'd b. Rebî', Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Amr b. Harâm, Abbas b. Ubâde, Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe, Amr b. Cemûh, Amr b. Hazm. Daha sonraki asırlarda da Hazrecî nisbesiyle meşhur olan birçok kişi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 29, 288, 295; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 29, 30, 36; Vâkudî, *el-Megâzî*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, bk. İndeks; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*(Ukkâşe), s. 109-110; Belâzûrî, *Ensâb*, I, bk. İndeks; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, s. 218; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, IV, 120-121; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 332, 346-366, 471-472; Bekrî, *Mu'cem*, I, 260; II, 637; III, 757; IV, 1217; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 109-111; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 60; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 288-295; Himyerî, *er-Rav-zû'l-mî'âtâr*, bk. İndeks; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1971, I-II, 168-183, 190-218, 220-233; a.mlf., *Hulâşatü'l-vefâ'*, Cidde 1403/1983, s. 151-159; M. Beyyûmî Mehrân, *Dîrâsât fî târihi'l-'Arabî'l-kadîm*, Riyad 1400/1980, s. 475-482; Kehhâle, *Mu'cemü'l-kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 342-343; F. Krenkow, "Hazrec", *İA*, V/1, s. 415-416; W. Montgomery Watt, "al-Khazradj", *EP* (Fr.), IV, 1220.

AHMET ÖNKAL

HAZRECÎ, Abdullah b. Osman
(عبدالله بن عثمان الخزرجي)

Genellikle aruz ve kafiyeyle dair *el-Hazreciyye* adlı kasidenin nâzımı olarak kabul edilen edip ve şair
(bk. el-HAZRECİYYE).

HAZRECÎ, Ali b. Hasan
(علي بن الحسن الخزرجي)

Muvaffakuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hasen b. Ebî Bekr el-Hazrecî ez-Zebîdî
(ö. 812/1410)

Yemen tarihçisi.

Hazrec kabilesine mensup olup sahâbeden Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'nin soyundandır. İbn Vehhâs ve İbnü'n-Nakkâş künyeleriyle de tanınır. Vefat ettiğinde yaşının yetmişin üzerinde olduğu bildirildiğine göre VIII. (XIV.) yüzyılın ortalarında dünyaya geldiği, nisbesinden de doğduğu yerin Zebîd olduğu anlaşılmaktadır. Ailesinin Yemen'deki Resûlîler hânedanına mensup hükümdarlar nezdinde seçkin bir yeri vardı. Bağdatlı İsmâil Paşa, Hazrecî'nin isim zincirini diğer kaynaklardan farklı olarak Ali b. Hasan b. Muhammed b. İsmâil el-Hazrecî en-Nes-sâbe eş-Şâfiî Ebû'l-Hasan ez-Zebîdî Muvaffakuddîn el-ma'rûf bi'bni Vehhâs el-Müftî bi-Zebîd el-Yemen şeklinde vermektedir (*Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 728). Bu ibareden Hazrecî'nin Zebîd müftülüğü yaptığı da anlaşılmaktadır. el-Melikü'l-Eş-ref İsmâil'e nisbet edilen *el-'Ascedü'l-mesbûk*'te Hazrecî'nin adı "fâkih" sıfatı ile birlikte verilmekte, bu durum onun